

Mariusz Mohyluk

Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: mamoh@flen.pl

telefon: 857457153

DOI: 10.15290/mhi.2017.16.01.07

Rola „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego” w rozwoju myśli sowietologicznej II Rzeczypospolitej – zarys problemów

SUMMARY

The role of “Wileński Przegląd Prawniczy” in the development of legal Sovietology in pre-war Poland. An outline of the problem

On 23rd February 1930 in Wilno (Vilnius), an inaugurational meeting of members of the East Europe Scientific-Research Institute took place. This Institute played the most important role in Polish Sovietology research prior to World War II. The Institute annually published “Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie”. In addition, legal issues were published in “Wileński Przegląd Prawniczy”. This monthly journal was first published on 1st February 1930 and was dedicated to Wilno lawyers. The role of this journal in Polish and world legal Sovietology is underestimated and requires deep research.

Key words: Soviet law, 2nd Polish Republic, Sovietology, “Wileński Przegląd Prawniczy”, East Europe Scientific-Research Institute

Słowa kluczowe: prawo radzieckie, II Rzeczypospolita, sowietologia, Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, “Wileński Przegląd Prawniczy”

Dnia 23 lutego 1930 r. odbyło się w Wilnie zebranie inauguracyjne członków Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej¹. Spośród innych ośrodków badawczych zajmujących się sowietologią w Polsce międzywojennej odegrał on najdonioślejszą rolę w jej rozwoju. Efektem prac Instytutu było wydanie m.in. czasopisma „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego

¹ M. Kornat, *Polska szkoła sowietologiczna (1930–1939)*, Kraków 2003, s. 32. Zob. idem, *Bolszewizm, Totalitaryzm, Rewolucja, Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1, Kraków 2003, s. 57–191.

Europy Wschodniej w Wilnie". Istotnym uzupełnieniem dorobku Instytutu stały się publikacje sukcesywnie zamieszczane w „Wileńskim Przeglądzie Prawniczym” (WPPr). Miesięcznik ten, adresowany do całego wileńskiego środowiska prawniczego, zaczął ukazywać się od 1 lutego 1930 r.²

Pierwszą pozycją w WPPr traktującą o prawie radzieckim, a dokładniej o jego teorii był artykuł Wiktora Sukiennickiego *Marksowsko-Leninowska teoria prawa*³. Autor dość powierzchownie i w gruncie rzeczy sprawozdawczo przybliżył w nim koncepcje teoretyczno-prawne P. Stuczki i E. Paszukanisa. Pomiął w swoich rozważaniach cały burzliwy okres w rozwoju bolszewickich, „rewolucyjnych” koncepcji do 1922 r., co – moim zdaniem – znacząco obniża ich wartość merytoryczną. W. Sukiennicki, pisał m.in., że z końcem okresu komunizmu wojennego (1922 r.), w związku z rozwojem Nowej Polityki Ekonomicznej, ożywieniem życia gospodarczego oraz wydawaniem szeregu kodeksów prawnicy radzieccy zaczęli poważnie dyskutować na temat teoretycznych konstrukcji prawnych dostosowanych i wynikających z radzieckiego ustroju społeczno-politycznego. Tym samym uznano obiektywną konieczność istnienia w państwie nowego typu systemu prawnego⁴. Zdaniem W. Sukiennickiego „większość wówczas działających na terenie ZSRR autorów skłonna była opierać się w swych rozważaniach na najbardziej nowoczesnych w myśli prawniczej teoriach Petrażyckiego (Rejsner, Engel, Iliński) lub Duguita (Gojbarch, Woltson i in.)”. Na zwołanym w Moskwie w 1931 r. I Wszzechzwiązkowym Zjeździe Marksistów – teoretyków państwa i prawa zostały one jednak potępione. Na Zjeździe przyjęto, iż teoria psychologiczna L. Petrażyckiego prowadzi do stanowiska podmiotowego idealizmu, a teoria L. Duguita opiera się na sprzecznym z marksowską zasadą walki klas solidaryzmie społecznym. Z ogólnymi założeniami marksizmu-leninizmu pozostały, w opinii członków Zjazdu, jedynie prace dwóch radzieckich prawników: P. Stuczki i E. Paszukanisa. Tylko ich teorie były zgodne z tezami ogólnego marksowsko-leninowskiego światopoglądu filozoficznego, tj. materializmu historycznego. Według P. Stuczki prawo jest to „odpowiadająca interesom klasy panującej i ochraniająca przez jej zorganizowaną siłę formę stosunków społecznych, tj. stosunków produkcji i wymiany”⁵. Z kolei zdaniem E. Paszukanisa, prawem będą nie wszystkie ogólne stosunki społeczne, cały system lub porządek stosunków społecznych, lecz tylko pewne, specyficzne stosunki społeczne, zachodzące w społeczeństwie kapitalistycznym pomiędzy poszczegól-

² S. Milewski, A. Redzik, *Themis i Pheme. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 r.*, Warszawa 2011, s. 366–376.

³ W. Sukiennicki, *Marksowsko-Leninowska teoria prawa*, „Wileński Przegląd Prawniczy” (dalej: WPPr) 1935, nr 5, s. 145–153 oraz nr 6, s. 196–202.

⁴ Zob. też W. Sukiennicki, op. cit., s. 289–290.

⁵ Ibidem, s. 296–297. A. Sylwestrzak, *P.I. Stuczka i jego miejsce w radzieckiej nauce prawa*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1978, nr 7, s. 5–19.

nymi właścicielami przeznaczonych do wymiany na rynku towarów⁶. Owe stosunki społeczne odrywają się od ich podłoża ekonomicznego i przybierają zamaskowaną ideologicznie formę prawną. Właściciele towarów występują tu jako „podmioty uprawnień”, ich kontrahenci – jako „podmioty zobowiązań”, a stosunki wymiany towarów są „stosunkami prawnymi”. W społeczeństwie socjalistycznym, bez wolnego rynku i konkurencji, bez sprzecznych interesów pomiędzy właścicielami towarów, zniknie cała ideologia prawna, wszystkie konstrukcje myślowe stosunków i norm prawnych. W nowym, bezklasowym społeczeństwie socjalistycznym nie będą obowiązywały normy prawne, a pozostaną tylko przepisy i normy celowościowo-techniczne wynikające ze świadomego planowania przyszłości. Niezależnie od merytorycznej oceny uwag W. Sukiennickiego, słusznie jednak on zaznaczył, że w ujęciu P. Stuczki i E. Paszukanisa doszło do zawężenia zakresu pojmowania prawa, ograniczając je wyłącznie do przepisów prawa prywatnego, czy nawet ściślej – prawa cywilnego. „Stuczka, jak Paszukanis – pisał W. Sukiennicki – podkreślają specjalne znaczenie prawa prywatnego, jako prawa szczególnie rozwiniętego i wobec tego wskazującego dalszą linię rozwojową wszystkim innym gałęziom nauk prawnych”⁷.

W pierwszym numerze WPPr z 1936 r. pojawił się dział Europa Wschodnia pod redakcją Witolda Staniewicza, profesora i rektora Uniwersytetu Stefana Batorego, przewodniczącego Sekcji Ekonomicznej Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej. W słowie wstępnym wskazał powody jego powstania: „Przed wszystkim skoro szukać mamy dróg ku jaśniejszej przyszłości wiodących, poznać musimy dobrze tych, z którymi wspólnie przyszłość tę tworzyć pragniemy, względnie z którymi żyć mamy w sąsiedzkim pokoju i przyjaźni. Wytworzył się bowiem, niestety, dziś taki stan rzeczy, że nie znamy prawie wcale nawet najbliższych naszych sąsiadów. Zamurowane ściany i ciężkie położenie gospodarcze zrobiły swoje. Po tej i tamtej stronie wyrasta pokolenie – wychowane często w nienawiści, a prawie zawsze w głębokiej niewiedzy o tym, co się dzieje u najbliższego sąsiada. I w tym tkwi największe niebezpieczeństwo dla losów tych ziem, które niezwłocznie winno być zażegnane. Praca nad wzajemnym poznaniem, to najlepsza droga ku zapewnieniu pokoju. Należy ją podjąć niezwłocznie i prowadzić z całą energią. A gdyby nawet nie wydała ona upragnionych wyników, gdyby kiedyś trzeba było podjąć oręż we własnej obronie, to o ileż łatwiejsza i bardziej ludzka byłaby walka z prze-

⁶ W. Sukiennicki, op. cit., s. 298–302. Zob. J. B. Paszukanis, *Ogólna teoria prawa a marksizm*, ze słowem wstępnym J. Kowalskiego, Warszawa 1985; A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności*, Warszawa 1996, s. 335–341; W. Staśkiewicz, *Koncepcja prawa J. B. Paszukanisa – dylematy teorii i praktyki*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 8, s. 41–53; A. Kozak, *Poglądy Jewgienija B. Paszukanisa na istotę prawa*, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 983, „Przegląd Prawa i Administracji” XXIV, Wrocław 1988, s. 4–17.

⁷ W. Sukiennicki, op. cit., s. 303.

ciwnikiem znanym i należycie ocenionym – niż z wrogiem, pełnym tajemnej grozy i niespodzianek. I właśnie studia nad zagadnieniami prawnymi u naszych sąsiadów zbliżają najbardziej do ich poznania. Pozwalają one bowiem ująć ich cechy najbardziej zasadnicze, najbardziej istotne, które wyodrębnić można z chaosu faktów i zdarzeń, często nieistotnych lub przypadkowych. I z tego ich wielkie znaczenie i doniosłość. To też serdecznie życzyć należy, by inicjatywa Wileńskiego Przeglądu Prawniczego jak najszybciej – zrealizowana została. By w ślad za głębszymi studiami teoretycznymi poszło i bliższe zetknięcie się i zapoznanie naszych prawników z sąsiednimi krajami przez ich zwiedzenie i kontakt z ludźmi, a zwłaszcza umysłową elitą.

Prace te rozpoczął przed paru laty i prowadzi wytrwale Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, wyniki jego prac zawarte są w tomach jego wydawnictw. Obyż w Wileńskim Przeglądzie Prawniczym zyskał on cennego współtowarzysza pracy, który rozszerzy krąg zainteresowań krajami sąsiednimi w społeczeństwie, zdobędzie nowych pracowników i wzbogacając naszą wiedzę prawniczą, przez szereg nowych prac i przyczynków, służyć będzie niezmiennie polskiej racji stanu, której symbolem jest Wilno⁸.

Z cytowanego tekstu wynika, że dział Europa Wschodnia, który powstał z inicjatywy redakcji WPPr miał być poświęcony zagadnieniom prawnym państw – sąsiadów z Północy i Wschodu oraz miał za zadanie wzbogacić i rozszerzyć zakres dociekań Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej. Być może chodziło o wypełnienie luki, która wynikła, kiedy zaprzestano wydawania periodyku „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie” (ukazały się tylko dwa roczniki w 1933 r. i w 1934 r.)⁹. Warto też zauważyć powiązania personalne omawianego czasopisma z Instytutem, chociażby w osobach W. Staniewicza i W. Sukiennickiego.

W dziale Europa Wschodnia spośród opracowań stricte sowietologicznych przeważały artykuły Stefana Plicha. Były to:

- 1) *Zadania Sądownictwa Z. S. R. R. w wykonaniu Planów zbożowych*, WPPr 1936, nr 1, s. 34–39,
- 2) *O klasowym charakterze Kodeksu Karnego R.S.F.R.R.*, WPPr 1936, nr 2, s. 69–76,
- 3) *Rok walki o kadry sądownictwa Z.S.R.R.*, WPPr 1936, nr 7, s. 279–281, 1936, nr 8, s. 305–308,
- 4) *Reforma prawa o regulacji urodzeń w Z.S.R.R.*, WPPr 1936, nr 9, s. 347–354, 1936, nr 10, s. 385–388,
- 5) *Sąd i Prokuratura w nowej Konstytucji Z.S.R.R.*, WPPr 1936, nr 12, s. 463–470, 1937, nr 1, s. 25–34, 1937, nr 2, s. 59–65, WPPr 1937, nr 3, s. 93–101, 1937, nr 4, s. 129–133, 1937, nr 5, s. 159–163,

⁸ W. Staniewicz, *Słowo wstępne*, WPPr 1936, nr 1, s. 25–26.

⁹ S. Milewski, A. Redzik, op. cit., s. 289.

- 6) *Kara śmierci w ustawodawstwie ZSRR*, WPPr 1937, nr 7, s. 213–215, 1937, nr 8, s. 237–239, 1937, nr 9, s. 269–270,
- 7) *Prawo o regulacji urodzeń w praktyce sądowej Z.S.R.R.*, WPPr 1937, nr 11, s. 338–345, 1937, nr 12, s. 371–379, 1938, nr 1, s. 19–24,
- 8) *O przestępstwach przeciw rodzinie i małżeństwu w projekcie Kod. Kar. Z.S.R.R.*, WPPr 1938, nr 2, s. 49–53, 1938, nr 3, s. 81–85, 1938, nr 4, s. 125–130, 1938, nr 5, s. 171–175, 1938, nr 6, s. 207–211,
- 9) *Rozdział Kościoła od Państwa a Radzieckie Prawo Karne*, WPPr 1938, nr 8, s. 251–257, 1938, nr 9, s. 281–286, 1938, nr 10, s. 317–322,
- 10) *Prawo o ustroju sądownictwa Z.S.R.R.*, WPPr 1938, nr 11, s. 353–361, 1938, nr 12, s. 397–405.

Od pierwszego numeru z 1939 r. zaniechano wyodrębniania działu Europa Wschodnia. Trudno ustalić, dlaczego tak się stało. Zasługują jeszcze na uwagę artykuły S. Plicha: pierwszy *O tak zwanych „nowych prądach” w sądownictwie*¹⁰, w którym w obszernych fragmentach nawiązuje do rozwiązań systemowych wprowadzonych w radzieckiej Rosji oraz drugi *Praworzędność rewolucyjna a sądownictwo w Z.S.R.R.*¹¹ (niedokończony), dobrze zapowiadający się głównie ze względów merytorycznych. W 1938 r. Stefan Plich był sędzią Sądu Okręgowego w Wilnie (ul. Mickiewicza 36)¹². Po wkroczeniu w 1939 r. wojsk radzieckich na Wileńszczyznę został aresztowany i deportowany do ZSRR¹³.

Obok dorobku S. Plicha w ramach działu Europa Wschodnia opublikowano także następujące artykuły:

- 1) Stanisław Truszkowski, *Adwokatura radziecka*, WPPr 1936, nr 5, s. 193–201,
- 2) Wiktor Sukiennicki, *Kolektywizacja rolnictwa w ZSRR w latach 1929–1930*, WPPr 1937, nr 10, s. 287–298, WPPr 1937, nr 11, s. 321–328,
- 3) Bronisław Wróblewski, *Grupy współdziałania z prokuraturą w ZSRR*, WPPr 1938, nr 7, s. 233–234.

W artykule *Zadania Sądownictwa Z.S.R.R. w wykonaniu Planów zbożowych wileński sędzia stwierdził, że w Z.S.R.R. sądy i prokuratura służą przede wszystkim jako narzędzie polityki. „Teoria marksizmu-leninizmu – pisał – leżąca u podstaw ustrojowych Związku Radzieckiego, opierająca się na zasadzie walki klas, wyklucza z góry istnienie jakichkolwiek organów państwowych, nie służących polityce”*¹⁴. Sądownictwo radzieckie całkowicie zrywało z tradycjami są-

¹⁰ S. Plich, *O tak zwanych „nowych prądach” w sądownictwie*, WPPr 1939, nr 1, s. 1–7.

¹¹ S. Plich, *Praworzędność rewolucyjna a sądownictwo w Z.S.R.R.*, WPPr 1939, nr 8, s. 238–247.

¹² *Kalendarz informator sądowy na 1939 r.*, Warszawa 1939, s. 257.

¹³ J. Tucholski, *Straty wśród polskich oficerów i policjantów w świetle materiałów Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego (czterdzieści krwawych dni rządów NKWD na Wileńszczyźnie)*, „Zbrodnia Nie Ukarana. Katyń–Twer–Charków. Zeszyty Katyńskie”, red. M. Tarczyński, J. Snitko-Rzeszut, 1996, nr 6, s. 151–164; *Wykaz wywiezionych*, „Kurier Wileński” 1939, 4 listopada, s. 3.

¹⁴ S. Plich, *Zadania Sądownictwa Z. S. R. R. w wykonaniu Planów zbożowych*, WPPr 1936, nr 1, s. 34.

downictwa carskiego i wszelkimi zasadami ustrojowymi sądownictwa państw kapitalistycznych. Radziecka temida to autorskie dzieło zwycięskiej rewolucji proletariackiej, zaś jego naczelnym zadaniem, była wyłączna służba w interesie proletariatu i udział w „socjalistycznym budownictwie”. Żadne działania polityczne, żadne hasło wysuwane w toku rozwoju nowej Rosji nie mogło pozostać poza zasięgiem i sferą działania oraz zainteresowania sądownictwa radzieckiego. Działalność sądów i prokuratury polegała więc na współdziałaniu w realizacji „socjalistycznej budowy”, a w szczególności w walce o należyte wykonanie planu siewu i zbioru produktów gospodarstwa wiejskiego. „Przyznać trzeba – trafnie zauważył S. Pilch – że całkowite zwycięstwo rządu sowieckiego na odcinku aprowizacyjnym, podniosłoby i wzmocniło bezsprzecznie jego wewnętrzny autorytet; stąd też wielka waga przywiązywana w Rosji do pomyślnego rozwiązania tego problemu”¹⁵.

Niezwykle ważnym – podkreślił S. Pilch – aktem prawnym wciągającym sądownictwo Z.S.R.R. w służbę polityczną państwa na wymienionym odcinku aprowizacyjnym była uchwała Plenum Centralnego Komitetu Wszeczwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 5 czerwca 1935 r. W opinii S. Plicha była ona adresowana bezpośrednio do radzieckich sądów w zdaniu, że „plan zaopatrzenia zostanie całkowicie i w terminie wypełniony jedynie w tym wypadku, jeżeli będzie zagwarantowana należyta ochrona zbiorów przed rozwłóceniem i rabunkami, jeżeli zostaną zmobilizowane masy kołchozów i sowchozów do walki z kułacko destrukcyjnymi nastrojami, skierowanymi ku szkodzeniu sprawie zaopatrzenia”¹⁶. Głównie ze względu na brak merytorycznego i ideologicznego przygotowania rozwinięto tezy Centralnego Komitetu w szczegółowych okólnikach, wskazując drogi, sposoby i środki realizacji wskazań, tak aby nie było wątpliwości przy stosowaniu ich w życiu. Powyższe wskazania w stosunku do prokuratury regulował okólnik naczelnego prokuratora Z.S.R.R. A. Wyszynskiego z dnia 16 czerwca 1935 r. Nr 50/9, zaś w odniesieniu do sądów zarządzenie Sądu Najwyższego Z.S.R.R. z dnia 17 maja 1935 roku Nr 21. W dalszej części artykułu, S. Plich w interesujący sposób opisuje realizację powyższych aktów konkludując: „W tych warunkach, kiedy polityczną działalność wysuwa się na czoło, szwankuje w sposób opisany samo stosowanie prawa. Do zadań nałożonych na sądownictwo Radzieckie trzeba ludzi o dużym wyrobieniu zarówno fachowo-jurystycznym, jak i ideowo politycznym. Tymczasem sądownictwo sowieckie *en masse* tych cech dziś jeszcze w zadowalającym stopniu nie posiada, co wyraźnie widać z omawianych wyżej rozporządzeń. Wysiłki kierowniczych sfer sowieckich w kierunku zrealizowania zadań nałożonych na sądownictwo są bezspornie wielkie. Czy i w jakim stopniu uda się zrealizować sowieckiemu prawnictwu włożone nań zadanie,

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, s. 35.

w szczególności na politycznym odcinku planów zbożowych, najbliższa przyszłość powinna”¹⁷.

W artykule *O klasowym charakterze Kodeksu Karnego R.S.F.R.R.*, S. Plich starał się wyjaśnić czytelnikowi na czym polegała tzw. klasowość ustawodawstwa karnego Rosji radzieckiej. Nie miał wątpliwości, że dla marksistów prawo jest tylko wynikiem walki klas i narzędziem w ręku klasy panującej. „Ze wszystkich rodzajów prawa – pisał polski sędzia – prawo karne zawsze koncentruje w sobie najwyraźniej cele polityczne i społeczne, zasady gospodarcze i ustrojowe, pojęcia moralne i etyczne danego społeczeństwa. Za co i komu, oraz jakie grożą kary; to co znalazło swój wyraz w kodeksie karnym, jak to nawet czego w nim nie umieszczono – charakteryzuje postawę danego ustawodawcy.

Prawo karne to niejako część zastępująca całość; zaś w odniesieniu do Z.S.R.R. prawo karne jest najwymowniejszym dowodem klasowej struktury Państwa Radzieckiego i ustawodawczym dokumentem realizacji teoretycznych przesłanek Marksizmu-Leninizmu w ogóle. Na tych ogólnych podstawach zbudowany jest również aktualnie obowiązujący kodeks karny R.S.F.R.R. z 1926 r.”¹⁸. Artykuł ten był znakomitym uzupełnieniem publikacji Juliusza Makarewicza i Rafała Lemkina. To właśnie ci autorzy prawie dziesięć lat wcześniej wydali najobszerniejsze i najwartościowsze pod względem merytorycznym prace, tj. *Kodeks karny republik sowieckich*¹⁹ i *Kodeks karny Rosji Sowieckiej 1927*²⁰. Jednakże od razu należy podkreślić, że dotyczyły one wyłącznie kształtującego się w latach 1917–1927 radzieckiego materialnego prawa (ustawodawstwa) karnego, a więc ich rozważania były zawężone do określonego przedziału czasowego i określonej problematyki karnistycznej. Plich wzbogacił i pogłębił badania poprzedników. W swoich rozważaniach sięgał do opinii i komentarzy radzieckich prawników z lat trzydziestych. Nieobce mu były projekty zmian kodeksu karnego z 1926 r., a mianowicie: projekt kodeksu karnego z 1930 r., opracowany przez Instytut Prawa Komunistycznej Akademii oraz projekt z 1935 r. Przewrotnie skonstatował: „Jednak prawo karne państwa socjalistycznego oprócz tkwiącej w niem immanentnie dialektyki rozwojowej, zależnej od ogólnych, politycznych warunków i postępów socjalistycznego budownictwa, w zasadzie w ogóle nie jest pomyslane jako instytucja trwała, wieczna. Prawo karne dzielić będzie w myśl teoretycznych założeń Marksizmu-Leninizmu ogólną dolę klasowego państwa proletariackiego.

¹⁷ Ibidem, s. 39.

¹⁸ S. Plich, *O klasowym charakterze Kodeksu Karnego R.S.F.R.R.*, WPPr 1936, nr 2, s. 69.

¹⁹ J. Makarewicz, *Kodeks karny republik sowieckich*, Warszawa 1926.

²⁰ R. Lemkin, *Kodeks karny Rosji Sowieckiej 1927*, Warszawa 1928. Zob. też M. Mohyluk, *Echa radzieckiego prawa karnego w piśmiennictwie prawniczym II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, 2006, t. IV, s. 87–108.

Wraz ze spełnieniem swej roli: wytępieniem wrogich klas i jego resztek, oraz wychowaniem mas pracujących, z obumarciem samego państwa, jako zbędnego w tych warunkach aparatu ucisku i panowania jednej klasy nad drugą, wraz ze zrealizowaniem ustroju komunistycznego – nastąpi obumarcie samego prawa karnego jako środka panowania.

Prawo karne, wraz z całym aparatem państwowym, spocznie według słów Engelsa w muzeum starożytności obok topora kamiennego i kołowrotka²¹.

Artykuł *Rok walki o kadry sądownictwa Z.S.R.R.*²² stanowił swego rodzaju podsumowanie ustaleń S. Plicha z 1935 r.²³ W radzieckim sądownictwie stworzonym po znielowaniu dawnego aparatu sądowego w okresie wojennego komunizmu, „czerwonego terroru” i w czasie wojny domowej brakowało fachowców. Wyłączne postawienie na proletariat, wynikające głównie z teoretycznych założeń ustrojowych – doprowadziło do zapełnienia braków laikami, i to nie tylko w całej administracji państwowej, ale i w sądach i prokuraturze. W omawianym okresie w Z. S. S. R. kiedy prawo albo w ogóle nie istniało, albo jeśli nawet ogłaszano jakieś normy, to niekonieczne było przestrzegane, a w praktyce wystarczało „rewolucyjne przekonanie i proletariackie sumienie”. Z dumą ogłoszono, że „bez specjalnych prawideł, bez kodeksów uzbrojony lub rozprawiał się i rozprawia ze swoimi ciemieżcami. „Ale wraz z normalizacją warunków życia – pisał S. Plich – musiało wrócić prawo – z zasadniczego stanowiska konieczności norm prawnych obojętne – czy nazwać je prawem burżuazyjnym, czy proletariackim. Rosja Sowiecka wydała własne kodeksy, zarówno z dziedziny prawa materialnego, jak i formalnego, a skomplikowane życie ekonomiczne zmusiło ponadto do wydania wprost niezliczonych ustaw specjalnych. Dziś nadmiar różnych przepisów w Rosji jeszcze bardziej się odczuwa niż w innych krajach, np. w Polsce. Wydano nowe prawa, ale pozostali ludzie, którzy bardzo często nie rozumiejąc tych praw, nie dorósłszy nawet poziomem inteligencji i rozwoju umysłowego do ich zrozumienia – mieli je stosować w życiu i na mocy niezrozumiałych dla siebie przepisów normować skomplikowane stosunki między obywatelami²⁴. Wnioski były jednoznaczne: po roku walki o polepszenie jakości kadr sądowych (nawet w świetle danych statystycznych autorów radzieckich) efekty były mizerne. Ciągłe obok kryterium wykształcenia przy doborze kadr aparatu państwowego w Z. S. R. R. decydujące znaczenie miało kryterium polityczne. W związku z ogólnymi założeniami państwa proletariackiego przy rekrutacji ludzi niezmiennie zwracano również uwagę na pochodzenie społeczne pracownika. Przytaczając i analizując dane statystyczne z radzieckich źródeł S. Plich zwrócił uwagę na uprzywilejowanie prokuratury

²¹ S. Plich, *O klasowym charakterze...*, s. 76.

²² S. Plich, *Rok walki o kadry sądownictwa Z.S.R.R.*, WPPr 1936, nr 7, s. 279–281, 1936, nr 8, s. 305–308.

²³ S. Plich, *O poziomie naukowym sędziów sowieckich*, WPPr 1935, nr 11, s. 363–370.

²⁴ *Ibidem*, s. 364.

przed innymi rodzajami sędziów jeśli chodzi o partyjność, proletariackie pochodzenie i poziom naukowy. Z drugiej strony dostrzegł uderzający skład sędziów śledczych, tzn. dość wysoki poziom wykształcenia, mały odsetek robotników, największą liczbę bezpartyjnych. „To nasuwa znowu hipotezę – pisał – że wśród sędziów śledczych kryje się sporo dawnej inteligencji, odpornej bezpośrednio na wpływy partii. Za tym przypuszczeniem przemawia jeszcze rola zakreślona sędziom śledczym i niemal całkowite proceduralne uzależnienie ich od prokuratury. Szeroka gwarancja bezpośredniej kontroli prokuratorskiej zmniejszyła nacisk sfer rządzących na masowe upartyjnienie tego odcinka życia sądowego”²⁵.

„Roczna walka o człowieka – twierdził S. Plich – przyniosła jeszcze jedno spostrzeżenie: awansuje nie ten, kto powinien i kto się do tego nadaje, ale po prostu decyduje „mechaniczno-akordowe nastawienie”. Są ludzie i po 10 lat siedzący na tych samych stanowiskach, którzy mogliby być pożyteczni na wyższych placówkach, ale o nich się nie pamięta, bo dobrze pracują”²⁶. W świetle omówionych faktów S. Plich skonstatował, że po rocznej akcji kwestia kadr ludzkich w sądownictwie radzieckim wciąż nie była rozwiązana. Zauważył jednocześnie, „że daleko posunięta samokrytyka, przejawem czego są choćby cytowane prace sowieckich autorów, dowodzi, że do kwestii naprawy obecnego stanu przystąpiono na serio i z dużym zapałem.”

W artykułach *Reforma prawa o regulacji urodzeń w Z.S.R.R.* i *Prawo o regulacji urodzeń w praktyce sądowej Z. S. R. R.* Plich szczegółowo analizuje radzieckie prawodawstwo w tym zakresie i trafnie wykazuje, że w Rosji radzieckiej w ciągu dwudziestu lat doszło do radykalnych reform. Ich istotą było całkowite odwrócenie stosunku prawodawcy radzieckiego do zagadnienia przerywania ciąży²⁷. Przepisy z końca lat trzydziestych przekreślały dotychczasowe stanowisko, legalizujące przerywanie ciąży, utrzymując jedynie wskazania lekarskie i eugeniczne do spędzania płodu. Nowe ustawodawstwo z dziedziny prawa małżeńskiego i rodzinnego, zmierzało do ustabilizowania stosunków rodzinnych, z jednoczesnym wzmocnieniem podstaw materialnych matki przez zabezpieczenie bytu dzieci. Wszystko podążało, zdaniem S. Plicha, w kierunku realizacji jednego celu: zachęcić do rodzenia dzieci. Za fałszywy uznał podstawowy argument motywów ustawodawczych, iż zakaz spędzenia płodu podyktowany został „wskutek ustalenia szkodliwości sztucznego przerywania ciąży”²⁸.

²⁵ S. Plich, *Rok walki o kadry...*, s. 305.

²⁶ *Ibidem*, s. 306.

²⁷ S. Plich, *Reforma prawa o regulacji urodzeń w Z.S.R.R.*, WPPr 1936, nr 9, s. 347.

²⁸ S. Plich, *Reforma prawa...*, WPPr 1936, nr 10, s. 388.

W artykułach *Kara śmierci w ustawodawstwie ZSRR*²⁹, *O przestępstwach przeciw rodzinie i małżeństwu w projekcie Kod. Kar. Z.S.R.R.*³⁰ i *Rozdział Kościoła od Państwa a Radzieckie Prawo Karne*³¹ S. Plich poddał głębokim i wnikliwym analizom poszczególne przepisy obowiązującego i projektowanego radzieckiego ustawodawstwa karnego wszędzie wskazując przede wszystkim na jego ewolucję w „rewolucyjnej otoczce” – od całkowitego nihilizmu do skrajnego normatywizmu.

W artykule *Prawo o ustroju sądownictwa Z.S.R.R.*, S. Plich, słusznie zauważył, że obowiązujące od 1924 r. zasady ustroju sądów i na ich podstawie uchwalone normy organizacyjne sądownictwa w poszczególnych republikach związkowych, były zbyt dalekie od zgodności celów stalinowskiego ustawodawcy i celów ustaw wydawanych w odmiennym układzie sił wewnątrzpaństwowych. Nowe uzgodnienie funkcji i celów ustaw stawało się zatem coraz bardziej konieczne. *Prawo o ustroju sądownictwa Z.S.R.R., Republik związkowych i autonomicznych* z 16 sierpnia 1938 r. najogólniej rzecz biorąc jest rozwinięciem syntetycznych zasad IX rozdziału grudniowej Konstytucji stalinowskiej z 1936 r. (art. 102–112)³². Było to praktyczne ujęcie zasady polityczno-ustrojowe i teoretyczne bolszewizmu w obowiązującej dziś koncepcji stalinowskiego państwa. Omówione przez S. Plicha w artykule *Sąd i Prokuratura w nowej Konstytucji Z. S. R. R.* ogólne zasady i płynące nich przesłanki o wykorzystaniu organów sądowych, jako narzędzia walki politycznej, oraz doskonaleniu tego aparatu w służbie partii rządzącej – znalazły obecnie swoje absolutne, teleologiczne potwierdzenie. „Dziś nie może budzić wątpliwości – podsumowywał wileński sędzia – że demokracja konstytucji stalinowskiej w dziedzinie sądownictwa jest niczym innym, jak nową nazwą dyktatury proletariatu, w rzeczywistości dyktatury partii, ściślej – dyktatury rządzącego wierzchołka partyjnego poprzez partyjną biurokrację, a sądownictwo na wskroś politycznym organem władzy państwowej.

Te zasady stanowią ogólny klucz do prawidłowego rozumienia i ujmowania nowego prawa o ustroju sądownictwa Z. S. R. R. Nie mniej z polityczno-ustrojowego punktu widzenia nowa ustawa jest bardzo ważnym etapem stabilizacyjnym w dziedzinie sądownictwa, tworząc bowiem formalną platformę działalności sądów, stanowi tym samym *conditio sine qua non* zrozumienia i ujmowania życia sądowego dzisiejszej Rosji w ogóle”³³.

²⁹ S. Plich, *Kara śmierci w ustawodawstwie ZSRR*, WPPr 1937, nr 7, s. 213–215, 1937, nr 8, s. 237–239, 1937, nr 9, s. 269–270.

³⁰ S. Plich, *O przestępstwach przeciw rodzinie i małżeństwu w projekcie Kod. Kar. Z.S.R.R.*, WPPr 1938, nr 2, s. 49–53, 1938, nr 3, s. 81–85, 1938, nr 4, s. 125–130, 1938, nr 5, s. 171–175, 1938, nr 6, s. 207–211.

³¹ S. Plich, *Rozdział Kościoła od Państwa a Radzieckie Prawo Karne*, WPPr 1938, nr 8, s. 251–257, 1938, nr 9, s. 281–286, 1938, nr 10, s. 317–322.

³² S. Plich, *Prawo o ustroju sądownictwa Z.S.R.R.*, WPPr 1938, nr 11, s. 353.

³³ Ibidem, s. 353–354.

Analizując wstępnie dorobek interpretatorów prawa radzieckiego publikowanych na łamach WPPr w latach 1935–1939 (17 artykułów) można stwierdzić, że jest on zróżnicowany i bogaty głównie ze względu na jego wartość merytoryczną i poznawczą. Spektrum tych prac było stosunkowo rozległe, bo dotyczyło m.in. teorii prawa, prawa konstytucyjnego – w tym ustroju sądów i prokuratury, prawa karnego i prawa rodzinnego. Stricte jurydyczne, badania prawodawstwa radzieckiego S. Plicha były pionierskimi opracowaniami tego typu na gruncie polskich nauk prawnych. Mieściły się one w granicach naukowego przedstawienia jego zasad i poszczególnych przepisów. Dociekania wszystkich autorów publikacji w WPPr stanowią cenne źródło informacji na temat wiedzy polskiej o stanie prawa radzieckiego.

Interpretacje te były momentami nietrafne, może zbyt spłycone, ale były też i wartościowe, celne i oryginalne – szczególnie mam tu na myśli artykuły S. Plicha. Być może rozbieżności te wynikały z faktu, że o prawie radzieckim pisano niejako na „gorąco”, w trakcie jego burzliwych przemian, a więc z określonej perspektywy historycznej. Szkoda, że nie przetłumaczono tych prac, bo w ten sposób dotarłyby one do większego grona zainteresowanych niniejszą problematyką. Zatem udział „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego” w postaci publikacji wileńskich prawników w rozwoju polskiej myśli sowietologicznej jest znaczący, a nawet dalej rozwijając tę konkluzję, stanowi wciąż nieodkryty wkład w osiągnięciach światowej sowietologii.

Bibliografia

- Kalendarz informator sądowy na 1939 r.*, Warszawa 1939.
- M. Kornat, *Polska szkoła sowietologiczna (1930–1939)*, Kraków 2003.
- M. Kornat, *Bolszewizm, Totalitaryzm, Rewolucja, Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1, Kraków 2003.
- A. Kozak, *Poglądy Jewgienija B. Paszukanisa na istotę prawa*, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 983, „Przegląd Prawa i Administracji” XXIV, Wrocław 1988, s. 4–17.
- R. Lemkin, *Kodeks karny Rosji Sowieckiej 1927*, Warszawa 1928.
- J. Makarewicz, *Kodeks karny republik sowieckich*, Warszawa 1926.
- S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 r.*, Warszawa 2011.
- M. Mohyluk, *Echa radzieckiego prawa karnego w piśmiennictwie prawniczym II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2006, t. IV, s. 87–108.
- J. B. Paszukanis, *Ogólna teoria prawa a marksizm*, Warszawa 1985.
- S. Plich, *O poziomie naukowym sędziów sowieckich*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1935, nr 11, s. 363–370.
- S. Plich, *Zadania Sądownictwa Z. S. R. R. w wykonaniu Planów zbożowych*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1936, nr 1, s. 34–39.

- S. Plich, *O klasowym charakterze Kodeksu Karnego R.S.F.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1936, nr 2, s. 69–76,
- S. Plich, *Rok walki o kadry sądownictwa Z.S.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1936, nr 7, s. 279–281, 1936, nr 8, s. 305–308.
- S. Plich, *Reforma prawa o regulacji urodzeń w Z.S.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1936, nr 9, s. 347–354, 1936, nr 10, s. 385–388.
- S. Plich, *Sąd i Prokuratura w nowej Konstytucji Z. S. R. R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1936, nr 12, s. 463–470, 1937, nr 1, s. 25–34, 1937, nr 2, s. 59–65, 1937, nr 3, s. 93–101, 1937, nr 4, s. 129–133, 1937, nr 5, s. 159–163.
- S. Plich, *Kara śmierci w ustawodawstwie ZSRR*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1937, nr 7, s. 213–215, 1937, nr 8, s. 237–239, 1937, nr 9, s. 269–270.
- S. Plich, *Prawo o regulacji urodzeń w praktyce sądowej Z. S. R. R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1937, nr 11, s. 338–345, 1937, nr 12, s. 371–379, 1938, nr 1, s. 19–24.
- S. Plich, *O przestępstwach przeciw rodzinie i małżeństwu w projekcie Kod. Kar. Z.S.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1938, nr 2, s. 49–53, 1938, nr 3, s. 81–85, 1938, nr 4, s. 125–130, 1938, nr 5, s. 171–175, 1938, nr 6, s. 207–211.
- S. Plich, *Rozdział Kościoła od Państwa a Radzieckie Prawo Karne*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1938, nr 8, s. 251–257, 1938, nr 9, s. 281–286, 1938, nr 10, s. 317–322.
- S. Plich, *Prawo o ustroju sądownictwa Z.S.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1938, nr 11, s. 353–361, 1938, nr 12, s. 397–405.
- S. Plich, *O tak zwanych „nowych prądach” w sądownictwie*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1939, nr 1, s. 1–7.
- S. Plich, *Praworządność rewolucyjna a sądownictwo w Z.S.R.R.*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1939, nr 8, s. 238–247.
- W. Staśkiewicz, *Koncepcja prawa J. B. Paszukanisa – dylematy teorii i praktyki*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 8, s. 41–53.
- W. Sukiennicki, *Marksowsko-Leninowska teoria prawa*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1935, nr 5, s. 145–153 oraz nr 6, s. 196–202.
- W. Sukiennicki, *Kolektywizacja rolnictwa w ZSRR w latach 1929–1930*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1937, nr 10, s. 287–298, 1937, nr 11, s. 321–328.
- A. Sylwestrzak, *P.I. Stuczka i jego miejsce w radzieckiej nauce prawa*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1978, nr 7, s. 5–19.
- S. Truszkowski, *Adwokatura radziecka*, WPPr nr 5 1936, s. 193–201.
- J. Tucholski, *Straty wśród polskich oficerów i policjantów w świetle materiałów Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego (czterdzieści krwawych dni rządów NKWD na Wileńszczyźnie)*, „Zbrodnia Nie Ukarana. Katyń–Twer–Charków. Zeszyty Katyńskie”, red. M. Tarczyński, J. Snitko-Rzeszut, 1996, nr 6, s. 151–164.
- A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności*, Warszawa 1996.
- B. Wróblewski, *Grupy współdziałania z z prokuraturą w ZSRR*, „Wileński Przegląd Prawniczy” 1938, nr 7, s. 233–234.
- Wykaz wywiezionych*, „Kurier Wileński” 1939, 4 listopada, s. 3.